

УДК 911.3

Козьма В.В., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті розглянуті чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні: природно-географічні та суспільно-географічні.

The physical-geographic and socio-geographic factors of foreign economic activity development in Ukraine are disclosed.

Постановка проблеми та актуальність теми. Зовнішньоекономічна діяльність будь-якої країни – це багатогранний і складний вид економічної діяльності, в склад якої входять усі види діяльності пов'язані з

© Економічна та соціальна географія. – Вип. 63. – 2011.

співробітництвом суб'єктів господарювання однієї країни з суб'єктами господарювання інших країн, як на території цієї країни, так і за її межами (зовнішня торгівля, інвестиційна діяльність, транзит, тощо).

Оскільки активізація зовнішньоекономічної діяльності є обов'язковою і важливою умовою розвитку економіки України, зміцнення її міжнародного становища і геополітичного впливу, то дана тема є актуальною і важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику зовнішньоекономічної діяльності досліджували у своїх працях такі українські вчені як А.М. Брусенко, Я.Б. Олійник, О.І. Шаблій, М.І. Долішній, П.Г. Щищенко, С.П. Запотоцький, а також О. Стадник та А. Сиротенко.

Формулювання цілей. Постановка завдання. Охарактеризувати чинники, які впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Під зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) розуміють діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Оскільки практичне значення ЗЕД для України а також будь-якої країни полягає у можливості одержувати валютні кошти від експорту, підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективного технічного обладнання та технологій), виробляти конкурентоспроможну продукцію, то важливо володіти інформацією про чинники або ж фактори, які впливають на розвиток ЗЕД.

У сучасних умовах ЗЕД держав являє собою систему економічних відносин, які формуються при обміні ресурсами між країнами та їх економічними суб'єктами. Економічні відносини впливають на всі аспекти економічного життя держави: виробництво, торгівлю, інвестиційну сферу та фінанси.

Чинники, які впливають на розвиток ЗЕД поділяються на природно-географічні та суспільно-географічні. Природно-географічні фактори включають характеристику природнокліматичних умов та економічну оцінку природних ресурсів.

В Україні з розвідкою, видобутком та переробкою різноманітних корисних копалин пов'язано близько 45% усіх промислових підприємств і до 20% трудових ресурсів. Екстенсивне не комплексне використання багатьох родовищ призвело до передчасного відпрацювання промислових запасів цінної мінеральної сировини. Кризовий стан з енергоносіями є прямим наслідком невиправдано високих темпів їх видобутку з легкодоступних родовищ у роки існування СРСР. Внаслідок недосконалої технології видобування та переробки мінеральної сировини, не комплексного освоєння родовищ у надрах сьогодні залишається і губиться: розвіданих запасів нафти — 70%, солей — 50%, вугілля — 40%, металів — 25% [1. С. 6-7].

Державний кордон України здебільшого проходить рівнинними територіями. Лише з Румунією, Польщею і Словаччиною він простягається гористими районами Карпат, причому з Румунією – на значній відстані. Південну частину України омивають води Чорного та Азовського морів, а на крайньому південному заході її кордон виходить до нижнього Дунаю. Через практично незамерзаючі порти Чорного моря, а також Азовське море і Дунай, здійснюється водотранспортне сполучення з багатьма країнами. Дунай і його судноплавні притоки протікають через територію семи європейських держав. Частина державного кордону України проходить природними рубежами: з Польщею – по р. Західний Буг, з Білоруссю – по Дніпру, з Російською Федерацією – по Сіверському Дінцю, з Румунією – по Кілійському гирлу Дунаю і по самому Дунаю, з північно-західною частиною Молдови – по Дністру, з північною її частиною – по р. Прут; у Закарпатті окремі відрізки державного кордону України з Румунією та Угорщиною пролягають по лівій притоці Дунаю – р. Тисі. Північний і північно-західний кордон України з Російською Федерацією, Білоруссю і Польщею простягається низовинною, місцями заболоченою територією Поліської низовини. Рівнинною територією, де також відсутні природні рубежі, проходить східна частина державного кордону України з Російською Федерацією. Через низовину (Закарпатську) проходить кордон України з Угорщиною і частково зі Словаччиною. У західній частині України її державний кордон пролягає незахищеною природними рубежами височиною, передгірною та гірською місцевостями (з Молдовою, Румунією, Словаччиною і Польщею).

Для України, що знаходиться на межі між так званим Сходом і Заходом Європи, на території, по якій здійснюються масові широтні і меридіональні перевезення у державі, яка тільки-но дістала незалежність, зміцнення державних кордонів набуває важливого військово-політичного значення. Відсутність на більшій їх частині природних рубежів вимагає додаткових витрат на спорудження відповідних оборонних об'єктів, забезпечення військового базування. Державний кордон є і мусить бути недоторканим, незмінним.

За природно-ресурсним потенціалом Україна належить до середньорозвинених країн світу. За типом господарський комплекс є промислово-аграрним, тобто у ньому поєднується промисловість і сільське господарство при деякій перевазі першої складової. Значно розвинуті у країні транспорт, будівництво та деякі галузі сфери послуг.

До суспільно-географічних факторів відносяться демографічні. Вони включають: загальну чисельність населення, його структуру, режим відтворення та територіальні особливості розміщення; чисельність трудових ресурсів, їх територіально-галузевий розподіл та якісні характеристики; чисельність робочої сили, основні форми її зайнятості, рівень зареєстрованого і прихованого безробіття; мобільність робочої сили та форми її економічного руху.

Комплексний аналіз демографічних факторів дозволяє оцінити рівень трудозабезпеченості певних територій, а відтак і можливостей розміщення нових виробництв чи доцільності скорочення діючих у зв'язку з погіршенням екологічної ситуації, низькою рентабельністю, необхідністю реструктуризації господарського комплексу тощо. Демоекономічні фактори чинять вагомий вплив на розміщення трудо– та наукомістких галузей промисловості, а також тих галузей, які потребують робочої сили певного професійно–кваліфікаційного складу.

У зв'язку із зміною соціально–економічної ситуації в державі з'явився значний відсоток незайнятого населення. Ця обставина також враховується при вирішенні питання щодо розвитку різних форм територіальної організації продуктивних сил. Зокрема, формування вільних економічних зон сприяє піднесенню ділової активності населення, зростанню рівня зайнятості та відповідно скороченню різних форм безробіття, особливо соціально небезпечних.

Основні проблеми демоекономічного розвитку України, які істотно впливають на характер розміщення і розвитку продуктивних сил, полягають у: різкому падінні показників народжуваності, погіршенні показників шлюбності, високій дитячій смертності, особливо на першому році життя; низькій порівняно із показниками розвинутих країн світу середній тривалості життя; несприятливій, з точки зору потреб сучасної економіки, віковій структурі населення; високому рівні смертності з причин виробничого травматизму; зростанні економічного навантаження на працездатне населення з боку осіб, що вийшли за межі працездатного віку; збільшенні кількості територій з від'ємним природним приростом населення внаслідок перевищення смертності над народжуваністю.

Соціально–економічні фактори розміщення і розвитку продуктивних сил охоплюють: рівень розвитку соціальної інфраструктури, що задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг та житлово–комунальному обслуговуванні; стан навколишнього середовища і природоохоронну діяльність; санітарно–гігієнічні умови праці.

З розвитком продуктивних сил актуальність соціально–економічних факторів постійно зростає. В площині практичних дій це означає необхідність створення потужного інфраструктурного потенціалу всієї соціальної сфери та вирішення питань щодо задоволення відповідних соціальних потреб населення. Важливо досягти внутрішньорегіональної збалансованості в економічному і соціальному розвитку, і в першу чергу на рівні міських і сільських поселень.

Великі міста і промислові центри мають розвиватися на основі модернізації, реконструкції та екологізації виробництва, прискореного розвитку соціальної інфраструктури, раціонального використання міських територій. Для середніх і малих міських поселень першочергове значення має зміцнення промислової бази та соціальної інфраструктури. Особливо гострою є проблема

створення на селі розвинутої мережі закладів соціальної сфери. Цьому сприятиме реалізація широкомасштабних заходів щодо соціально–економічного розвитку сільських поселень відповідно до Національної програми відродження села. За сучасної економічної ситуації, крім традиційних цілей, соціально–економічні фактори розміщення і розвитку продуктивних сил повинні забезпечити: зменшення масштабів бідності та посилення соціального захисту населення, розширення продуктивної зайнятості населення і скорочення безробіття, сприяння соціальній інтеграції.

Деякі з цих принципів розміщення господарства не узгоджуються з факторами і призводять спочатку до зростання собівартості продукції й послуг. Однак у країнах з ринковою економікою через надання пільгових кредитів, зниження податків тощо, заохочують підприємців споруджувати нові господарські об'єкти там, де зацікавлена держава. Нав'язана колишнім центром невідповідна для країни галузева структура господарства спричинила нераціональну територіальну структуру національного комплексу. Виникли центри надмірного зосередження промисловості (особливо Донбас, Придніпров'я), які потребують великої кількості природних і трудових ресурсів. Це призвело до значного тиску в цих регіонах на довкілля — високого рівня забруднення поверхневих і підземних вод, гострого дефіциту води, поширення ерозії ґрунтів. Водночас ряд областей (Чернігівська, Хмельницька, Рівненська, Волинська, Тернопільська, Закарпатська) є найменш розвинутими, що зумовлює проблеми зайнятості трудових ресурсів тощо.

Галузева структура визначила й однобоку орієнтацію господарського комплексу України на залежність від енергоносіїв (нафти, газу), лісу, продукції легкої промисловості та сировини для неї з Росії та інших країн колишнього СРСР. Продукція українських підприємств через низьку якість також користується попитом переважно на цьому ж ринку. Це ускладнює зв'язки з розвинутими країнами світу, які володіють сучасними технологіями і технікою.

Після проголошення незалежності (24 серпня 1991 р.) Україна взяла курс на перехід від командно–адміністративної до ринкової економіки, яка базується на приватній власності на землю та інші засоби виробництва. Тому наша країна отримала статус країни з перехідною економікою.

Усі сім країн, що мають безпосередній сухопутний кордон з Україною, теж належать до постсоціалістичних, а тому мають значні проблеми у реформуванні економіки та інших сфер життя суспільства. Такі сусідні держави, як Польща, Словаччина, Угорщина – зробили багато у цьому напрямку, а тому їх господарські комплекси нарощують випуск конкурентоздатної продукції, зростає загальний рівень життя їхніх громадян. Ці країни та Румунія впевнено рухаються до вступу у європейські економічні, політичні та військові організації. Інші держави, які утворилися внаслідок розвалу СРСР, а тепер разом з Україною входять у Співдружність незалежних держав (СНД), перебувають у стані затяжної соціально–економічної кризи.

Основним завданням перехідного періоду було проведення процесів приватизації й переведення економіки на ринковий спосіб життя, в якому обсяги випуску та асортимент продукції визначаються не командами, а попитом на неї в суспільстві. Другим важливим завданням була структурна перебудова економіки, яка полягає в обмеженні випуску продукції, що споживає велику кількість енергії і сировини, є економічно й екологічно не вигідною для країни, та переорієнтація господарського комплексу на виготовлення високотехнологічної продукції, яка повинна задовольнити потреби держави, а також зможе конкурувати на зовнішньому ринку.

М.І. Долішній вважає, що здійснення територіальних досліджень варто проводити на основі врахування ієрархії дійсних цілей, де цілі розвитку менших територіальних утворень підпорядковуються цілям розвитку більших форм територіальної організації продуктивних сил [2. С. 9]. Тобто Україна, її області та райони повинні мати цілісну декомпоновану систему цілей розвитку, куди можуть інтегруватися ЗЕД підсистеми, їх інвестиційна привабливість.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Україна за своїми природно-географічними характеристиками має значний економічний потенціал – потужну сировинну базу, достатню кількість трудових ресурсів; вигідне для транзиту географічне положення; вихід до Чорного моря, тощо. Дослідження суспільно-географічних факторів показують, що країна має значні проблеми в реалізації свого економічного потенціалу завдяки багатьом факторам (невдалій міжнародній, економічній та соціальній політиці, слабкому розвитку ринкових відносин, монополізму), що в сфері ЗЕД проявляється у тому, що товари та послуги України погано конкурують з товарами та послугами інших країн на міжнародному ринку; у тому, що міжнародні зв'язки країни слабо розвинуті завдяки невизначеності України у напрямку співробітництва з іншими країнами; у відсутності угод та тісних зв'язків з найпотужнішими економічними організаціями світу, тощо.

Список використаних джерел:

1. Брусенко, М.А. Зовнішньоекономічна діяльність регіональних підприємств: територіально-галузевий аспект / М.А. Брусенко // Культура народів Причорномор'я. — 2006. — № 78. — С. 119-124.
2. Долішній М.І. Концептуальні засади розвитку адміністративного району // Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів. Наукові доповіді міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 17-18. 04. 1997 р.) / Інститут регіональних досліджень НАН України; Редкол.: Долішній М.І. (відп.ред.) та ін. – Львів: 1997. (частина І).